

udgivne homiletik, *Prædikenen og dens tekst*, og hans ligeledes posthumt udgivne prædikener. Ved at arbejde med den "historiske Jesus" får Løgstrup nemlig her reduceret og transformeret evangeliernes hovedperson, så kristologien forsvinder. Lærerigt er det modbillede, som Odgaard Møller opstiller gennem et fortrinligt rids af Ricoeurs bibelhermeneutik. Marie Vejrup Nielsen afslutter denne del med en behandling af benyttelsen af Bibelen hos evolutionslærers nyere, ateistiske fortalere (Richard Dawkins m.fl.), idet hun viser, hvordan vi også her står over for reception og transformation af bibelsk materiale, idet "videnskaben" indtager religionens plads og rolle.

Tredje afdeling gælder endelig reception og transformation af Bibelen i religiøse samfund. Foruden med en indledning bidrager Marianne Schleicher med en informativ afhandling om toraens mange ansigter i jødiske samfund, hvor den optræder både som tekst og som hellig genstand. Johannes Nissen skriver om omsætningen af bibeltekst i religiøse samfunds liv, hvor fremførelsen også bidrager selvstændigt og desuden kan blive til handling som i nadveren. Det fører frem til nogle afrundede betragtninger om normativitetsproblemet i samspillet mellem Bibel og menighed, som aldrig kan blive statisk. Sidst i antologiens befinder sig udgiveren, Kirsten Nielsens behandling af reception og transformation af Bibelen i kristne salmer. Det gælder således Bibelen som intertekst i *Den Danske Salmebog*, som i den almindelige bevidsthed jo nærmest har samme autoritative betydning som Bibelen. Salmernes transformationer af det bibelske budskab er et uhyre vigtigt led i formidlingen.

Bogen kan selvfølgelig kun give et udvalg. Men det er i høj grad repræsentativt og anskueliggør, hvor grundlæggende Bibelen er en del af vort intellektuelle univers i både normativ forstand og som billede- og forestillingsleverandør, og spektret går fra kristen grundfortælling til "den fjerne Bibel" – for nu at variere en kendt bogtitel.

Mogens Müller

Marianne Bjelland Kartzow

Gossip and Gender. Othering of Speech in the Pastoral Epistles. Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche 164. Berlin – New York: Walter de Gruyter 2009. 241 s. £ 89,95.

Marianne Bjelland Kartzow har med *Gossip and Gender* forvandlet sin ph.d.-afhandling til en læseværdig bog om konstruktion af mænds og kvinders identitet i antikken og de tidlige kristne menigheder med særligt fokus på sladderens diskurs.

Kartzows grundlæggende tese er den, at pastoralbrevens retoriske strategi benytter beskyldninger om sladder til at konstruere (teologiske) modstandere, og at køn spiller en rolle i denne proces. Hovedinteressen er altså pastoralbrevens gentagne henvisninger til sladder, snakkesalighed og gammel-

kone-snak, men sidst i bogen bredes perspektivet en smule ud til tekster fra evangelielitteraturen.

Uden at overteoretisere formår Kartzow at give indblik både i de forholdsvis nye *gossip studies*, diskursanalyse og diversiteten inden for nytestamentlige kønsstudier samt i problematikkerne omkring etableringen af et 'semantisk felt'. Hendes fremgangsmåde er komparativ, og mhp. at afdække antikvens sladderdiskurs er en stor del af bogen viet til en gennemgang af et omfattende og interessant tekstmateriale. Det drejer sig om klassiske græske tekster, græsk-romerske tekster og en mindre gruppe af jødiske tekster, og behandlingen af disse er en stor del af fornøjelsen ved at læse bogen. Som fx når Plutarch i en kritik af barbersalonens sladderagtighed skriver, at en konges ideelle svar, når frisøren spørger: 'Hvordan vil De klippes?' er: 'I stilhed!'

Ud fra det komparative materiale kan Kartzow fremhæve centrale elementer i antikkens opfattelse af sladder: Sladder er en måde at tale på, som tilskrives andenrangsmennesker (fx slaver), og sladder er tæt forbundet med køn: Det ligger i kvindens natur at blande sig og at være ude af stand til at kontrollere sin tunge. Det er mænds opgave at begrænse sladder, da den kan have katastrofale følger, idet den kombinerer offentligt med privat, har undertoner af overtro og heksekunst, og idet den repræsenterer en art destabiliserende, 'uautoriseret information'. Den gode, lydige kvinde er derfor den tavse kvinde, og mænd, der beskyldes for at sladre, konstrueres dermed som kvindagtige.

Kartzow konstaterer, at pastoralbrevens forfatter deler opfattelse af kvinders tale med og anvender samme stereotyper som andre antikke forfattere. Næsten al kvindelig tale omtales negativt, undtaget er kun kvinder, som videre giver den sande lære til deres børn, og som lærer yngre kvinder at passe hus og hjem. Derudover skal kvinder leve i stilhed. Yngre kvinder må udelukkes fra gruppen af enker, da de ellers ville blive sladdervorne og inddraget i en diskurs, som af forfatteren opfattes som en trussel mod den sande lære. En evt. alternativ kristendomsforståelse irettesættes som gammalkone-snak, ligesom kvinderne gennem sladder-motivet sættes på plads som 'bare kvinder'. En yderligere bekymring for brevens forfatter er, at kvindernes snak og sladder vil resultere i dårlig omtale af menigheden. Desuden bruger forfatteren beskyldninger om sladder som en strategi til at feminisere sine modstandere og dermed underminere deres autoritet. Ifølge Kartzow bruges sladderdiskursen således på mange måder og medfører mange vindinger for pastoralbrevens forfatter.

Interesse i den retoriske konstruktion af mandlige modstanderes identitet gennem beskyldninger om kvindelige karakteristika er ikke i sig selv noget nyt i den bibelske eksegese, men det er denne bogs fortrin, at den i så høj grad fokuserer på konstruktionen af kvindeskikkelserne. Gennem kombinationen af kønsstudier, *gossip studies* og det store komparative materiale for-

mår Kartzow på en ny måde at indsætte pastorallbrevene i datidens litterære og semantiske sammenhæng.

Benedicte Hammer Præstholm

Spinoza

Teologisk-politisk afhandling. Oversættelse og indledning v. Niels Henningsen. København: Forlaget Anis 2009. 296 s. Kr. 349.

Baruch d’Espinoza, latiniseret Benedictus de Spinoza, er en af de store skikkelser i den vesterlandske filosofi- og idéhistorie. Født i Amsterdam i 1632 i en sefardisk (portugisisk) jødisk familie blev han i 1657 udstødt af synagogen – ifølge den nyeste forskning (Steven Nadler) pga. sin fornægtelse af sjælsens udødelighed – og resten af sit liv ernærede han sig som linsesliber, mens han samtidig påbegyndte sit forfatterskab og skrev adskillige afhandlinger og bøger, hvoriblandt den store *Ethica ordine geometrico demonstrata* nok er den mest kendte, oversat til mange sprog og også til dansk og til dato citeret og diskuteret verden over, herunder også i DTT’s spalter. I 1670 udgav Spinoza sin *Tractatus theologico-politicus* (TTP) – anonymt og med fingeret udgivelsessted og bogtrykkernavn. 4 år senere blev den forbudt af kirkerådet i Leiden, men cirkulerede i datidens Europa i mange udgaver og også oversættelser. Niels Henningsen, kendt som oversætter og udgiver af filosofiske tekster fra oldtiden til moderne tid, har nu for første gang besørget en dansk oversættelse af denne klassiker, og forsynet den med en indledning, udvalgt bibliografi og instruktive og relevante noter til de enkelte kapitler. Jeg savner blot en note til s. 249 nederst, hvor Spinoza priser religionsfriheden i Amsterdam, hvor alle sekter er tilladt, ”hvis blot de (deres medlemmer) ikke skader nogen, giver enhver sit og fører et retskaffent liv”. Dermed gengiver han nemlig en også i samtiden kendt og benyttet formel fra Romerretten: *neminem ledant et suum cuique tribuant honesteque vivant*. – Spinoza, som også skrev en posthumt udgivet hebraisk grammatik, anlagde i TTP et meget kritisk syn på den hidtidige jødisk-kristne bibelfortolkning: Moses kunne fx ikke være forfatter af de 5 Mosebøger, da de også beretter om begivenheder efter Moses’ død, profetierne i GT er produkter af profeternes forestillingssevne og fantasi, miraklerne kan hverken bevises eller det modsatte, jøderne er ikke Guds udvalgte folk osv., osv. Men TTP er samtidig eller måske først og fremmest en politisk traktat, som det jo også fremgår af titlen, der plæderer for, at – som det hedder allerede på titelbladet – “friheden til at filosofere ikke blot kan tillades uden at antaste fromheden og statens stabilitet, men (...) kun kan afskaffes sammen med statens stabilitet og fromheden selv”. Denne frihed til at filosofere trives bedst i et demokrati, for – som Spinoza skriver i kap. 16: “I et demokrati er der nemlig ingen, der overdrager sin naturlige ret til en anden således, at han ikke efterfølgende bliver taget med på råd ... det er endvidere det eneste styre, jeg eksplicit har villet behandle, fordi det er det, der bedst passer til mit sigte, nu jeg